

ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКЕ ОСОБЕНОСТИ ПРИЛОГА СА ЗНАЧЕЊЕМ ФРЕКВЕНЦИЈЕ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Апстракт: У раду се разматрају карактеристичне лексичке и функционалне особености временских прилога универзалне квантификације афирмативног типа. Показује се да лексичко значење ових прилога условљава и њихове типичне функције, као и синтагматске везе које они остварују.

Кључне речи: прилози, прилози са значењем фреквенције, универзална квантификација, квантификатори афирмативног типа.

УВОД

1.1. Известан, и не мали, број прилошких лексема не може се прецизно значењски класификовати, будући да је на граници двеју значењских група. Семе које ови прилози садрже могу бити актуелизоване тако да изражавају претежно једну или претежно другу значењску компоненту. Изразиту амбивалентност, као последицу општег категоријалног значења, налазимо код семе 'односа' која је „као категоријално-лексичка сема једна од компоненти категоријалне семе начина, а јавља се као интегрална сема не само неких начинских прилога него и неких прилога других поткласа: месних, временских, количинских“ (Ристић 1990: 144).¹ Групу прилога са значењем општих односа чине, између осталих, и прилози са значењем фреквенције и њима сродне лексеме, типа: *сйално, нейрекидно, йрајно, бескрајно, бесконачно*. И ови, као и други разнородни прилози, укључујући и одредбе додатног коментара, прилоге који исказују редослед вршења радње (*најйре, йоийом* и сл.), прилоге са значењем временских односа (*касно, рано, доцкан* и сл.), често се обухватају термином *йрилози за начин*. Наглашавајући потребу да се опсег термина *йрилози за начин* ограничи на прилоге који изражавају својство инхерентно поја-

¹ С. Ристић разматра ове групе прилога одвајајући оне реализације при којима се износи субјективни став говорника или објективне релације у стварности: „Код прилога оцене, степена, интензитета и код модалних прилога сема односа реализује се као субјективни однос говорног лица према садржају исказа или према појавама објективне стварности.“ Објективни однос (који укључује релације између предмета и појава у стварности) „условљава такве везе и позиције у реченици на основу којих уобичајеним поступком није лако утврдити ни њихову смисаону усмереност, ни њихове функције.“ (Ристић 1990: 142–143)

ви, М. Ивић предлаже да се овим термином не обухвате прилози „који не детерминишу саму радњу као постојећу појаву већ феномен њеног остваривања“, тј. прилози за означавање таквих параметарских величина као што су: фреквенција радње (*честіо*, *іонекад* и сл.), првина њеног остварења у времену, контрола вршиоца над радњом, очекиваност радње и сл. (Ивић 1995: 271).

Фреквентативни прилози, дакле, садрже или могу изражавати нијансу значења блиску начинском. У значењу неких преовлађује начинска компонента, док у значењу других доминира временска. Анализа грађе показале да је степен присуства начинске односно временске компоненте код фреквентативних прилога различит: међу њима има оних са „чисто“ фреквентативним значењем, преко прилога са могућношћу изражавања и начинског, до оних код којих претеже начинско значење у одређеном контексту.²

1.2. Истичући разлику између околносних и неоколносних прилога и бавећи се компаративном анализом система заменичких прилога трију словенских језика, П. Пипер класификује ове прилоге према лексичким критеријима и мисаоно-логичким категоријама (Пипер 1983: 64). Тако, у поткласификацији квантификатора главну улогу имају квантификацијска обележја:³

1. универзална квантификација (*увек*, *никад*);
2. егзистенцијална квантификација (*некад*);
3. интензификација (*честіо*);
4. екстензификација (*реііко*).

У раду ћемо поћи од ове поделе, наглашавајући да је условна. Наиме, функцији и семантици квантификације увек се додаје и функција и семантика локализације. У случају прилога типа *свакодневно*, прилошка квантификација праћена је локализацијом; у случају прилога *једном* реч је о полисемичним реализацијама прилошке лексеме (квантификационо значење `једанпут` и неодређена локализација `некад`). Ни код прилога универзалног значења, међутим, не може се говорити о исказивању искључиво квантификационог елемента, будући да ни њихово значење није лишено елементарне локализације (упор. Пипер 1983: 77), нарочито уколико се ради о прилозима са лимитативним значењем (*одувек*, *заувек* и сл).

1.3. Семантичке импликације значења универзалних временских квантификатора на исказ у целини и интерпретације исказа појављују се на неколико поља: разлика у конкретности и начелности информације, значење директивности и облигаторности, прагматски критеријум истинитости тврд-

² Сема понављања, учесталости одн. редовности/нередовности реализује се у односу на садржај исказа слично као и код прилога *дневно*, *недељно*, *месечно*, *годишње*. Међутим, информацију о понављању као примарну не садрже прилози типа *дневно* сами по себи, већ у спрези са квантификатором (*Долази два пута дневно*; *Потроши двадесет хиљада недељно*). Друго, фреквентативни прилози нису, као прилози типа *дневно*, *недељно*, директно везани за устаљену, природну, реалну временску периодичку. Њихово је значење релативно, неодређено и подлеже субјективном суду (исказ *Често чита* може бити потпуно различито тумачен од стране говорних представника једног језика).

³ Термини су преузети из математичке логике, примењени у лингвистици.

ње. Значење универзалних временских квантификатора изазива и модификације у интерпретацији исказа, и то функционалном усмереношћу и обимом деловања прилога, као и на плану комбинабилности са глаголом (најчешће глаголским видом).

2. СТРУКТУРА ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКЕ ГРУПЕ

2.1. Примарна квантификацијска обележја лексичко-семантичке групе прилога са значењем универзалне квантификације укрштају се са обележјем фреквенције на начин који дозвољава исказивање првенствено начинске, односно првенствено временске компоненте. Зато ћемо прилозима универзалне временске квантификације *увек*, *никад* придружити и прилоге *вечито*, *вазда*, *свакад*, *сигално*. Прилог универзалног негативног значења *никад* не окупља око себе семантички сродне прилоге, за разлику од свог антонима *увек*, што систем прилога универзалне временске квантификације чини изразито асиметричним.

Лексичко-семантички скуп прилога универзалне квантификације афирмативног значења организован је као синонимски низ, а чланови ове групе, осим заједничком архисемом 'неограничено трајање', повезани су и заједничким семама нижег ранга. Централни прилог у овом низу јесте прилог *увек*. Ово место обезбеђују му чињенице:

1. да је универзално значење квантификације његово основно значење;
2. да га он изражава без других значењских компонената; док сви остали наведени прилози обавезно садрже информацију о начину на који се врши радња, за прилог *увек* „ирелевантан је критериј начина на који се одвија процес који се временски квантификује“ (Пипер 1983: 85);
3. да је он стилски и семантички немаркиран у односу на остале чланове низа, те и далеко најфреквентнији. Тако се у роману Травничка хроника прилог *увек* јавља 37 пута, *заувек* 5, *одувек* 8 пута, *вечито* 3, *вечно* 2 пута; *ијрајно* 2, *ваздан* 1 а *иоваздан* 2 пута. Једини прилог који се по броју појављивања приближио прилогу *увек* је *сигално*. Он се јавља 18 пута, али у три своја значења - *увек*, *честито* и *непрекидно*.⁴

Дакле, доминанта овог синонимског низа јесте лексема *увек*. Она је један од чланова синонимског низа, и у њему представља централну лексему, те се ниједан од преосталих чланова групе не може дефинисати, значењски одредити а да се не дефинише у релацији са њеним значењем. Како детерминација „подразумева семантичку зависност једне лексеме или групе лексема према другој лексеми или лексичкој групи“ (Драгићевић 1996: 100), место лек-

⁴ У Речнику МС наводе се следећа значења прилога *сигално*: 'непрестано, трајно' и 'зацело, јамачно'. Док друга два значења остају изван оквира овога разматрања, првима се може додати и значење фреквенције ('веома често'). Потврде се могу наћи како у делима која су послужила као извор грађе за овај рад (в. потврде за прилог *сигално*), тако и у разговорном стилу. У реченици: *Он сигално иде у биоској*, прилог *сигално* нема значење ни 'непрестано/непрекидно' ни 'трајно', већ 'веома често', 'чешће но што је уобичајено'.

семе *увек* у оквиру ове групе може се одредити једино у међуодносу са осталим лексемама исте групе. Маркираност/немаркираност синонима такође се појављује као један од битних критеријума на основу којег се утврђује примарна позиција једног од њих⁵. Прилози *вечийшо*, *сїално*, *везда* (као и прилог *једнако* са значењем 'стално', 'непрестано', 'веома често') понашају се, зависно од контекста који обезбеђује да једна или друга семантичка компонента појави као доминантна, и као интензификатори, када се остварује посебно истицање учесталости. Ово нарочито важи за прилог *вечийшо*, који је изразито експресиван уколико је употребљен са значењем фреквенције. Прилог *једнако* осећа се као архаичан, те у исказу има стилогену функцију (И једнако се питао... (Андрић, 370); „А иде роба једнако?“ – пита Хамза лено. (Андрић, 405)).

2.2. Прилог *увек* најчешће не доприноси, дакле, експресивној и стилској маркираности исказа. То ће се показати следећим примерима:

И они састанци у Паризу и у Бриселу, кад је боравио у Европи, *увек* су изневеравали њена надања. (Ћосић, 35); Људи су, Иване, у историји *увек* знали зашто руше власт. (Ћосић, 141); Давна, који је *увек* све сазнавао, дозвоа је и за тешкоће са којима је та огромна тепсија изашла из Конака. (Андрић, 378); Он је добро знао да је та жена (иначе његов јединствени и сигурни друг) *увек* па и сада сва потпуно предана садашњем тренутку и послу који је пред њом... (Андрић, 443); А Сулејман-паша, иначе строг и вешт у поступању са људима, био је слаб и попустљив према овоме сину и налазио *увек* извињења за његово ленствовање.. (Андрић, 449); Стари се и ружња у овоме свијету, али Јованова Цвијета остаје *увijek* једнака и неизмјенљива (Ћопић, 136).

Овај прилог често се појављује у склопу израза *још увек*, у којем *још* значењски наглашава неочекиваност трајања радње. Читав израз нема значење универзалног трајања појаве/радње, већ даје додатну прагматску информацију о томе да је оно што је исказано неочекивано у смислу временског опсега своје актуелности, тј. да се није очекивало „кашњење, него, напротив, обављеност дезактуелизације једног раније устројеног стања ствари“ или да говорник „није претпостављао да би она од раније позната му ситуација и дан данас могла бити актуелна, а испало је да јесте“ (Ивић 2004: 17).

И са артритисом, у костиму венецијанско плаве боје *још увек* [је] најелегантнија дама у официрском кору; стоји поносито и самоуверено, иако се придржава са два лепа бечка штапа. (Ћосић, 276); Дјечак *још увijek* није јасно нема ли ту бар малчице неке збиље. (Ћопић, 11); Ноћи су *још увijek* тако турске и аустријске, кметовске и солдачке, ноћи вукова, вјештица и вукодлака (Ћопић, 124).

2.3. Значење осталих прилога ове лексичко-семантичке групе илустровано је следећим примерима:

⁵ Маркираност чланова синонимског низа као критеријум за утврђивање примарне позиције једног члана низа Р. Драгићевић илуструје следећим примерима: „лексема *огроман* и *громадан* претпостављају лексеми *велик*, док постојање лексеме *велик* не подразумева постојање наведених експресивних синонима ове лексеме“ (Драгићевић 1996: 101)

И једино је мерило за то да ли се две речи, а то не морају бити *свакада* само две, узимају свака засебно – мислимо у писању, или се дају у облику једне целине (Стевановић, 378).

Читаве приповести о његовим политичким свађама „лично са краљем Александром“ и „очи у очи са кнезом Павлом“, *свагда* у дијалозима, слушали смо у многим пригодама... (Ћосић 1, 17); Целокупан живот породице београдских Катића, у ретким разговорима о тој теми и *свагда* на моје упорно настојање, Иван је схватао као драму коју је смислио зли демијург националне историје... (Ћосић 1, 75); Овакав ће бити и после, *свагда* (Ћосић 1, 157).

Зажелео сам да се зближим с њим, иако ми нека његова својства и дужност нису *свакад* и у свему годили, без обзира на то што је носио славу неустрашивог патризанског обавештајца (Ћосић 1, 23).

Са перона париске железничке станице и Симплон-оријентом, он је највероватније *засвагда* отишао из њеног живота. (Ћосић 2, 287); А садашњим одређењем за њихову страну, данас се за коју годину губи рат, да би се сутра *засвагда* добио. (Ћосић 2, 259); Те ноћи можда сам *засвагда* схватио да одгонетање људских тајни не сме да ми буде већи циљ од отпора злу. (Ћосић 1, 107)

Ето, тај и такав професор Васиљевић ишао је и тога јутра 1. маја 1906. године, као *вазда*, истим путем, у исти сат пут своје школе (Андрић 1, 161).

Са доњег спрата вреба она подмукла Милена, Коминтернина курирка, и онај *вечийио* намргођени Вукашин, што до подне мрзи себе, а од подне – цео свет... (Ћосић, 275); Та увијек насмијана старица *вјечийио* је батала којекуд по шуми, кроз њиве, по ливадама и околним брдима и брала љековито биље. (Ћопић 1, 240); Један је *вјечийио* сједио у кући, а други, неки шарен главоња, ћорав, обично је пратио бабу у њеним походима на љековито биље (Ћопић 1, 241).

Само једном, само за тренутак, да моја лаж буде исто што и та ваша истина, па после нека та свемоћна и неумољива, хладна и мени неразумљива истина влада свуда, *вечно* и потпуно. (Андрић 1, 39); Људе ће *вечно* газити, ломити им зубе и ребра да издају своје другове и себе (Ћосић, 321).

Ту влада онај мир који *сйално* желимо а тешко остварујемо у животу, и још тако често, без праве потребе а на своју штету, бежимо из њега. (Андрић 1, 10); *Сйално* је страховао од ђачког подсмеха, а то страховање чинило га је необично смешним (Андрић 1, 158).

Судбина која *навијек* прогони честите људе бациламе на овај лежај. (РМС, под *навек*); Ја тражим срца које би...*навек* моје било (РМС, под *навек*); Оставићу *навијек* можда чарне твоје њиве и брежуљке (РМС, под *навек*).

Смрт...људе...*занабек* раставља (РМС, под *занабек*); Ево ме к теби *зана-вијек* (РМС, под *занабек*).

2.4. Осим прилога *увек*, јављају се и од њега сложени прилози *одувек* и *заувек*. Први се односи на прошлост до садашњег тренутка (аблативно значење), а други на будућност од *сада* (адлативно значење), с тим што се њима означен период са друге своје стране протеже до у бесконачност.

Све заиста изгледа сређено и мирно, а у том општем миру и складу нашло је своје место – и ту покопано *заувек* – и сећање на ону грубу и чудну а краткотрајну вејавицу од јутрос. (Андрић 1, 214); Живот којим смо до сада живели наткриљен је, и потпуно и *заувек* потиснут (Андрић 1, 59).

Хасанага, који је *одувек* био познат као сладострасник и човек неумерен у тим стварима, није се ни прве године задовољавао само својом женом, а сада поготову. (Андрић 1, 89); То му је *одувек* био непријатан доживљај, а сад му је неугоднији но икад. (Ћосић 1, 69)

3. НЕКЕ ФУНКЦИОНАЛНЕ ОСОБИНЕ ПРИЛОГА СА ЗНАЧЕЊЕМ УНИВЕРЗАЛНЕ КВАНТИФИКАЦИЈЕ

3.1. У нашој науци истраживан је однос прилога и глагола у смислу њихове семантичке „комбинабилности“, о нереткој појави потпуне или непотпуне семантичке колизије између прилога и глагола, при чему је глаголски вид неретко пресудан фактор за немогућност комбиновања прилога са значењем фреквенције и глагола несвршеног вида (Грицкат 1989: 23), „јер глаголски аспект и појмовни садржаји временских прилога делују у истој, у темпоралној сфери, где су могући њихови судари и укрштања“ (Грицкат 1989: 21).⁶ Временски прилози са значењем фреквенције најближе су везани са глаголским видом (Пипер 1983: 52).⁷ Ово ћемо илустровати следећим примерима:

Њихова дискусија кретала се *сјално* у истом кругу и *увек* враћала на полазну тачку. (Андрић, 367); Ти су путеви *одувек* постојали. (Андрић, 470); Карађоз је *вазда* зазирао од политичких окривљеника (Андрић 2, 67).

Прилози *заувек* и *засвагда* (и у изразима *једном заувек*, *једном засвагда*) уобичајени су и са глаголима свршеног вида, будући да означавају временски неограничено трајање промењеног или датог стања (исказаног предикатом), што ће се показати примерима:

Осим тога, „илирски доктор“ је умро и заћутао *заувек*. (Андрић, 430); Француски конзул [се] спрема да *заувек* напусти Травник (Андрић, 524); Сматра да Давил одлази *заувек*. (Андрић, 524); Изгледа као да их прежалеле напречац, тешком и скупом жалашћу, *једном заувјек*. (Андрић 1, 112); Као да су неки невидљиви, скупочени део себе записали злим силама и по ту цену купили сјај живота, складност покрета и лепоту облика, свуда, у свему, *једном засвагда* (Андрић 1, 172).

3.2. С. Танасић анализира и семантичку повезаност лексичког значења прилога и значења глаголског облика: „Да би прилог могао да се нађе уз гла-

⁶ О средствима која упућују на неререференцијалност радње исказане презентом, С.Танасић каже: „Између осталог, поменути су коментари радње који говоре о њеној учесталости. Такво коментарисање сасвим је уобичајено код исказивања садашње неререференцијалне радње“, и за то наводи и примере са перфективним глаголима и прилогом *увек*: *Увијек се негђе изађе*; *Увек се код њега њрекине колона*. (Танасић 1996: 53–54)

⁷ „У језицима са развијеном граматичком категоријом вида, видска и подвидска значења изражавају [се] у интеракцији са заменичким прилозима и другим лексичким средствима. Значења многих временских прилога у словенским језицима могу се дефинисати у терминима који су обично резервисани за видска и подвидска значења... Специфичност видског значења прилога и глагола може да буде разлог немогућности њихове употребе у истој реченици, нпр. *Он је *сјално* куцнуо на *ћрозор*.“ (Пипер 1983: 54)

гол у презенту са значењем садашњости (...) он мора и сам да има значење садашњости, тј. да стојећи уз глагол у презенту који именује садашњу референцијалну радњу и сам именује временски одсјек који се поклапа са моментом говора“. Притом, Танасић и посебно анализира однос глагола у презенту и прилога са значењем универзалне временске квантификације (Танасић 1996: 54). На плану значења глаголских облика, универзални временски квантификатори јављају се и као довољно средство којим се „актуелно презентско значење претвара у квалификативно“ (Пипер 1983: 87).

3.3. Разлика између информације о конкретности и начелности саопштавања садржаја исказаног предикатом може се исказати или видом (имперфективни глаголи који су специјализовани за начелно саопштавање) или разликом између двеју верзија предиката (глагол или аналитичка конструкција).⁸ Осим тога, средство сигнализације конкретног или начелног саопштавања може бити и временска одредба. Док у случају вида или типа конструкције важи да је „од постојећих двеју обличних верзија датог граматичког средства једна уско специјализована – било само за начелно казивање, било само за конкретно, а друга није“ (Ивић 1995а: 195), временске одредбе својим лексичким значењем модификују значење исказа у целини на одређени, исти или сличан начин. Остаје, с друге стране, да се утврди и значењска модификација исказа у случајевима синтагматске везе једног (лексичког) средства за исказивање начелног, и једног (лексичко-граматичког) које исказује конкретност садржаја. У том смислу, овде може бити индикативан опсег временске детерминације (тима и односа *конкретно/начелно*) прилога универзалне временске квантификације и глаголског вида: *Он увек долази/Он увек дође*. У оваквим исказима прилог *увек* јесте сигнал *понављања* (ирегуларног или регуларног). „Регуларност у принципу или испољава апсолутан карактер ... или допушта евентуалност одступања од правила ... док је ирегуларност или оличена у карактеристичној фреквенцијској одређености или сведена на епизодичност лишена временске фреквенције“ (Ивић 1995б: 53), али, уколико уз глаголски вид као сигнали регуларности/регуларности понављања⁹ имамо још и временску одредбу универзалног афирмативног карактера, питање је колико се видом

⁸ Ове разлике потврђују се поређењем реченица које садрже глагол односно аналитичку конструкцију: „Изјаве као *Он је на лејтовању у Шпанији* износе конкретан податак о томе где је с а д, односно шта ради с а д, лице о коме је у изјави реч. Да је то исто требало исказати – не као оно што је с т е, него као оно што б и в а, израз *бићи на лејтовању* био би обавезно замењен изразом *лејтовати*, дакле – не * *Он ЈЕ увек НА ЛЕТОВАЊУ у Шпанији*, него *Он увек ЛЕТУЈЕ у Шпанији*. Конструкција *бићи на лејтовању* се показује, једном речју, специјализованом за к о н к р е т н о казивање, што је нов случај – до сада смо се сусретали само са специјализованошћу у супротном смислу. Глагол *лејтовати*, међутим, по принципу који је важио и у свим досадашњим случајевима, испољава у том истом погледу неутрално граматичко понашање. Можемо, једном речју, рећи не само *Он УВЕК лејтује у Шпанији* него и *Благо њему, он САД лејтује у Шпанији, док ми овде ѓрбачимо*.“ В. Ивић 1995а, 191

⁹ „У разговорном језику, уколико на питање *долази ли шај још увек средом код ње?* уследи одговор *па...дође* уместо *долази*, порука је јасна: `долази, АЛИ НЕ БАШ РЕДОВНО`; итд.“, Ивић 1995б: 53

прецизно разликују информације о регуларном и ирегуларном понављању. Главну сигналну функцију обавља ипак прилог, док видски облик глагола може носити основну информацију уколико нема временске одредбе. У реченицама типа *Он увек дође* посреди је истицање информације о томе да се радња исказана предикатом регуларно догађа у одређеним околностима.

Осим тога, „илирски доктор“ је умро и зађутао *заувек*. (Андрић, 430); Француски конзул [се] спрема да *заувек* напусти Травник (Андрић, 524); Сматра да Давил одлази *заувек*. (Андрић, 524); Изгледа као да их прежале напречац, тешком и скупом жалашћу, *једном заувјек*. (Андрић, 112); Као да су неки невидљиви, скупочени део себе записали злим силама и по ту цену купили сјај живота, складност покрета и лепоту облика, свуда, у свему, *једном засвагда* (Андрић 1, 172).

Прилози *вазда* и *сīално* ређи су у овом типу (док су уз глаголе несвршеног вида уобичајени: *Он вазда/сīално долази*. Могућност да се првенствено исказе регуларност реализације садржаја изреченог предикатом у *одређеним околностима* или под одређеним условима може се остварити и употребом модалног глаголског облика (најчешће потенцијала) за означавање времена: *Он би увек долазио/дошао*, што ћемо илустровати и следећим примерима:

Тако, нешто од људске истине остане *увек* за оне који их стрпљиво слушају или читају. (Андрић 2, 54); *И увијек* би, том приликом, погледао свог старог коња, мученика... (Топић 1, 96).

3.5. Како прилози уопште могу проширити свој опсег функционисања (детерминације) даље од глагола, њихова усмереност може бити двојака. Прилози имају, када се нађу у реченици, амбивалентну позицију: док су у синтагми, функционишу као јукстапонирани атрибут, али у реченици, самом појавом глагола, они почињу да „осцилују“ између глагола и именице. Када првобитна синтагма у којој се налази временски прилог у функцији јукстапонираног атрибута посредством копуле добије статус и функцију предикатива, прилог се опет делимично везује за предикат у целисти. Ово ће се показати модификацијом примера: *А српска власт је увек исīа* (Ћосић, 254); упор. *Власīи је увек исīа/увек исīа власīи*)¹⁰.

У разговору, као и у раду и у молитви, она је била *увек* иста, одрешита а блага, без споредних мисли и колебања, сигурна и пуна поверења у небо и земљу и у све што време може да донесе и што су људи у стању да учине. (Андрић, 421) ; Он је *увек* на њеној страни, чак и кад је против Ивана, јер се безброј пута уверио да је она против Бошка, а за њега (Ћосић, 393).

¹⁰ Јукстапонирани прилог у служби атрибута заиста се у српском језику и употребљава, али је врло редак. У примеру *Али ја вам објашњавам зашīо овдашњи свети не жели ѿише* ИА ТХ 82, обрт *овдашњи свети* заменљив је одговарајућим еквивалентом *свети овде не жели ѿише*. И поред јасне семантичке једнакости двеју конструкција, замена придева прилогом ипак није сасвим адекватна – из конструктивних разлога: прилог *овде* сем атрибутске усмерености на именицу *свети*, другим правцем је усмерен и на глагол (*не*) *жели*, и тиме целој синтагми даје други смисао.

Тек издвојен из контекста, номинативски комплекс *свети овде* даје утисак чисте атрибуције именичке речи помоћу прилошке. (Симић - Јовановић 2002: 209)

Временски прилог се везује и за друге, у исказу присутне, одредбе времена или околности: у *разговору*, као и у *раду* и у *молићви*, где прилог *увек* уопштава и „сабира“ значење датих околности; *чак и кад је йрошив Ивана*, где зависна реченица појачава значење прилога *увек*, чинећи садржај управне реченице свеважећим.

Специфичност реченице *Издајник је за свагда издајник* (Ћосић, 377) чини поновљен појам у субјекту и предикату. Зато адвербатив овде није могуће елиминисати а да реченица не добије другачије значење. У овим реченицама са идентификационом функцијом, организованим по еквативном принципу, појам (назив) у субјекту понавља се и у предикату. Овакви искази допуштају временско одређење (за разлику од реченица тоталне идентификационе функције типа *A је B*, где је *B* шири појам у односу на *A*), јер њима, по М. Ивић, „редовно наглашавамо илузорност очекивања да оно о чему реченични субјекат саопштава буде ишта друго до оно што јесте: *раӣ је раӣ = `рат је увек и неминовно, неотклониво – то што знамо да јесте“* (Ивић 1995в: 111–112). Временски прилози разматраног типа оваквим реченицама (*A је A*) дају значење исказивања *каракѳеристѳика* појма у субјекту (*Раӣ је увек раӣ* значи: у свакој прилици рат испољава оне карактеристике које су му својствене, и те се карактеристике никада не мењају).

Све ове семантичко-синтаксичке особености прилога разматране групе могле би се повезати и са појмом *verum focus*, у оном смислу у којем „*verum* функционише као својеврсни епистемични конверзациони оператор, а његов се семантички допринос изреченом саопштењу састоји у наглашавању да је оно у пуној сагласности са истином“ (Ивић 2005: 98)¹¹, што илуструју примери типа „*Да ли йишеш задайке на време? – Увек. “; „Да ли си ойрао руке? – Ја увек йерем руке йре јела“*.

4. ФУНКЦИОНАЛНИ ОДНОС ПРИЛОГА СА ЗНАЧЕЊЕМ УНИВЕРЗАЛНЕ КВАНТИФИКАЦИЈЕ СА ДРУГИМ АДВЕРБАТИВОМ

4.1. Често прилози разматраног значењског типа детерминишу апсолутну фреквенцију и у оквиру временског периода означеног другим адвербативом: *Долазио би увек зими, Чийа увек ноћу, Увек када йадне снећ они се санкају* и сл. И када је прилог *увек* део поредбене конструкције, други део се везује за њега функционишући као рестриктор. Тако рестриктор сужава зна-

¹¹ *Verum focus* је превасходно когнитивни појам. Са прагматске и когнитивне стране, он у различитим језицима има специфичне ознаке: интонацију, партикуле за истицање истинитости онога што се тврди (*ма, заиста* и сл.); у српском (као и у енглеском) језику енклитички облици (нпр. глагола *јесам*) постају оротонске јединице. Дакле, сигнализација истинитости неке објективне чињенице или стања може се реализовати лексичким и граматичким средствима. В. Ивић 2005: 97

чење прилога *увек*, који, са своје стране, обележава апсолутност онога што је означено предикатом, а омеђено датим временом или околностима на које реферише остатак комплетива:

Овај први пријем био је, *као увек зими*, у приземном Дивану. (Андрић, 38); Не, овога пута није се завршило, *као увек раније*, победничким билтеном ни мировним уговором који Француској доноси нове територије и царској војсци нове ловорике, него напротив повлачењем и расулом. (Андрић, 455); Расправљали су, *као увек* кад би се видели, о односима између Цркве и Наполеона... (Андрић, 367); *Као увек* у сличним приликама, као некад у случају младог новског капетана, Давил је осећао око себе жив зид од лица и очију, хладних и немих као по прећутном договору, или загонетних, празних и лажљивих (Андрић, 441).

4.2. Модел прилошких синтагми у којима је један прилог универзалног значења а други прилог аблативног или адлативног карактера, чест је у језику. Овај модел функционише у семантичкој спрези са семантиком и типом глагола одн. значењем глаголског времена, или као одредба са значењем континуираног непроменљивог стања (*никад дойде, дойша је увек био намршишен*) или као одредба која доприноси сигнализирању итеративности (*ишо му је досад увек йолазило за руком*).

За двадесетак година, откад стварно влада Херцеговином, то му је *досад увек* полазило за руком, па ваљда нема разлога да тако не буде и овога пута. (Андрић 1, 23); Од тога дана, чим се Веја појави у школском дворишту, Подигача је бјежао чак иза бунара не усуђујући се ни да погледа мале прваке, које је *дойшад вјечийшо* кињао и пред њима се правио важан. (Ћопић 1, 238); Муклим, неразумљивим речима из безубих уста, зараслих у браду и бркове, рекао је да му не треба ништа, јер га је Алах *и раније увек* подржавао... (Андрић 1, 32).

Временски прилог ће се у оваквом споју сасвим природно појавити и уз падежни адвербатив који има могућност прецизнијег сигнализирања итеративности/континуираности. На пример, у реченици: „У то време везир је увек постајао немиран и раздражљив... (Андрић, 412)“.

Језичких средстава којима се упућује на понављање садржаја исказаног предикатом има неколико. Смисао прилога, функционално везаног са свим тим језичким средствима јесте да сигнализира универзалност појаве у датим временским оквирима – дакле, конструкција у *ишо време* носи информацију о временском оквиру (и оквиру околности уопште), док прилог *увек* није, како би се очекивало, носилац примарно временске информације. У семантичкој и функционалној интеракцији са семантиком и типом глагола, значењем глаголског облика и другим адвербијалом, он је овде првенствено сигнал да тврдња исказана целом реченицом *ајсолуишно* важи за другим адвербијалом дат временски оквир.

4.3. Често се универзална временска одређеност удружује са универзалном одређеношћу других категорија. Граматички се ова појава реализује напоредним конструкцијама које чине прилози из двеју различитих значењских

области: временски и прилог који се односи на квалитет глаголске радње, или временски и месни прилог. Прилоге у оваквим конструкцијама семантички повезује значењска компонента 'пуног степена':

Кад се неко воли као што се они воле, *свуда и свагда* постоје поводи и подстицаји да се воле јаче и радосније. (Ћосић, 539); Креће се немирно као да корача по ужареној калдрми, а слободно и дрско као да је *увек и свуда* у свом и на свом. (Андрић 1, 15); Био је незајажљив у плотској љубави, не заустављајући се никад нигде и волећи *увек и свуда* само једно једино безимено женско тело. (Андрић 1, 18); Само једном, само за тренутак, да моја лаж буде исто што и та ваша истина, па после нека та свемоћна и неумољива, хладна и неразумљива истина влада *свуда, вечно и пошћуно*. (Андрић 1, 39); Да нестане, али *јосве и заувек*, као што је све њено нестало (Андрић 1, 91).

Основу интеракције два прилога чини њихова значењска блискост. Не само да је *заувек* прилог код којег је, зависно од реализације у исказу, мање или више присутна начинска компонента, већ су и одређене семе прилога *јосве* и *заувек* сродне. Први припада групи прилога код којих се „значење степена, интензитета испољава (...) као интегрална сема 'пуног степена' (Ристић 1990: 117). У значењу другог прилога, *заувек*, такође је непобитно присутна сема пуног степена, сема афирмативног универзалног временског одређења. Тако је и са изразима *свуда и свагда, увек и свуда, свуда, вечно и пошћуно*. И уњима прилози имају заједничку семантичку компоненту универзалног, апсолутног одређења процеса.

ИЗВОРИ, ЛИТЕРАТУРА

а. ИЗВОРИ

Андрић – Андрић Иво, *Травничка хроника*, Свјетлост, Сарајево, 1976.

Андрић 1 – Андрић Иво, *Кућа на осами*, Свјетлост, Сарајево, 1976.

Стевановић – Стевановић Михаило, *Савремени српскохрватски језик I*, Научна књига, Београд 1974.

Ћосић – Ћосић Бранко, *Не ѿуђуј, бронзана сѿражо*, Свјетлост / Веселин Маслеша, Сарајево 1985.

Ћосић 1 – Ћосић Бранко, *Глава у кланцу ноге на вранцу*, Свјетлост / Веселин Маслеша, Сарајево 1985.

Ћосић – Ћосић Добрица, *Грешник*, БИГЗ, Београд 1985.

Ћосић 1 – Ћосић Добрица, *Време власѿи*, Зограф, Ниш 2001.

Ћосић 2 – Ћосић Добрица, *Верник*, Свјетлост, Сарајево 1991.

РМС – *Речник српскохрватског књижевног језика 1–6*, Матица српска (1–3 и Матица хрватска), Нови Сад 1967–1976.

б. ЛИТЕРАТУРА

Грицкат 1989 – Ирена Грицкат, *Прилошке речи јосмаѿиране кроз феномен анѿонимије*, Јужнословенски филолог XLV, Институт за српски језик САНУ, Београд, 1–26

Драгићевић 1996 – Рајна Драгићевић, *О неким парадигматским лексичким скупоствима*, Наш језик 31 /1–5, Институт за српски језик САНУ, Београд, 96–105

Ивић 1995 – Милка Ивић, *О прилозима „за начин“*, у: О зеленом коњу – нови лингвистички огледи, Библиотека XX век, Словограф, Београд, 254–282

Ивић 1995а – Милка Ивић, *О разликовању начелног од конкретне саопшћивања*, у: О зеленом коњу – нови лингвистички огледи, Библиотека XX век, Словограф, Београд, 188–197

Ивић 1995б – Милка Ивић, *Начини на које словенски глагол овременује понављању радњу*, у: Лингвистички огледи, Библиотека XX век, Словограф, Београд, 37–55

Ивић 1995в – Милка Ивић, *Српскохрватске реченице с предикатом чије је лексичко језгро именица или заменица у номинативу*, у: Лингвистички огледи, Библиотека XX век, Словограф, Београд, 85–113

Ивић 2004 – Милка Ивић, *Неочекиваност и њене парадигматске ознаке у стандардном српском*, Јужнословенски филолог LX, Институт за српски језик САНУ, Београд, 15–20

Ивић 2005 – Милка Ивић, *Појам Verum focus и његово сигнализовање у савременом стандардном српском*, О речима, Библиотека XX век, Београд, 95–101

Пипер 1983 – Предраг Пипер, *Заменички прилози (граматички сјај и семантички тјипови)*, Институт за стране језике и књижевности, Нови Сад

Ристић 1990 – Стана Ристић, *Начински прилози у савременом српскохрватском књижевном језику*, Институт за српскохрватски језик САНУ, Београд

Симић – Јовановић 2002 – Радоје Симић, Јелена Јовановић, *Српска синтакса*, Јасен, Никшић

Pijana Cutura, MA
Faculty of Education,
Jagodina

LEXICAL AND SEMANTIC CHARACTERISTICS OF ADVERBS OF FREQUENCY IN SERBIAN

Summary: Lexical and semantic set of universal affirmative quantifying adverbs is a sequence of synonyms (*увек, вечито, вазда, свакад, стално, трајно*, etc.). The group dominant is the adverb *увек*. These adverbs often denote an absolute frequency within a time period denoted with another adverbial. In relation to the verb aspect, adverb signals regularity of an event or general meaning. Universal time determination is often combined with universal determination of other categories. From the point of grammar, this structure is made of parallel constructions consisting of adverbs belonging to two different meaning areas, semantically connected by the basic meaning component: „the full degree” sema.

Key words: adverbs, adverbs of frequency, universal quantification, affirmative quantifiers